

Relevanța rațională a paradigelor difuze

Marin Dinu

Profesor universitar doctor
Academia de Studii Economice București

Abstract. *Processes like the globalization consistency and learning about society are screened by diffuse concepts such as those taking the last steps of the industrial civilization and hierarchically ordered world through hegemony. This is why the meaning of globalization is given by deviant trends, like globalism, and the knowledge society is taken for the tools promoted by itself, such as the internet. This does not imply only approximations of meaning but rather the vanity of change, preserving the status quo represented by the pre-global world or the adversity principle. Historicism of paradigm cannot be avoided. Evolvement towards something else, announced by globalization is implacable, and the new ordinating principle, the one of competition, opens the opportunity horizon to global world.*

Key words: Diffuse paradigms; post-values; pre-global world; ordinating principle; post-national society; cognition paradox.

Omenirea se află în pragul unei noi sinteze. Aceasta înseamnă un nou orizont paradigmatic în semnificațiile căruia se va structura o nouă civilizație. Deja de trei decenii ne aflăm în coada de cometă a civilizației industriale, a mecanicismului, materialismului și universului-ceasornic. În acest interval s-au exersat cu grație *postvalorile* primei sinteze randamentale: economia a devenit postindustrială, cultura – postmodernă, societatea – postnațională. Mai mult, s-au declanșat procese de emergență postcomunistă și postcapitalistă.

Blocarea în comoditate

Imprecizia acestor concepte nu este complet inocentă. Ne găsim în situația percepției unui atentat la comoditățile generate de reperatele habituale instalate, începând cu prima revoluție industrială, în dimensiunile materiale, și cu revoluțiile naționale, în dimensiunile spirituale ale existenței. Pentru a nu pierde definitiv aceste valori, practic pentru a întârzia sentimentul destrucției lor, elitele au inventat, ca răspuns la o așteptare irațională, o etapă de despărțire, *au ralenti*, pe care mulți oameni încearcă să o lungească cât pot. Într-un fel, se amână responsabilitatea pentru numirea diferenței, a ceea ce urmează după postindustrialism, postmodernism, postcomunism sau postcapitalism.

Este vorba, fără îndoială, de o dificultate surprinzătoare de a defini, până la urmă, sensul evoluțiilor, chiar idealul social care să genereze o mai mare coerență tensiunilor creatoare. Imprecizia conceptelor ce condensează semnificațiile proceselor de tip tranzitiv în care se află omenirea nu este nicidecum programatică, deși tăcerea în mediile intelectuale pare să lase loc de interpretare.

Această percepere, în contradicție acută cu determinările raționale ale societății cunoașterii în care tocmai am intrat, relevă nu atât un deficit de adecvare reactivă, în primul rând la schimbare, în fapt chiar la marea schimbare a sintezei, cât mai ales un supliment de chibzuință în fața consecințelor neașteptate de ample și persistente ale unor concepte ce păreau invenții sterile. Nu încapă îndoială că sentimentul de neliniște ce însoțește decrementala situație ridică prețul schimbării până la nivelul în care singura soluție înseamnă lipsa de alternativă la tranziție. Tocmai pentru că va fi ceva diferit, ce închide un cerc de valori pentru a deschide un altul, firele raționale și sentimentale ce ne leagă de cercul sintezei care se închide (după o expresie celebră a lui Commoner) sunt cârpite în fel și chip.

Îeșirea dintr-o modernitate se arată mai încărcată de tensiuni contrariante decât nașterea unui copil. Până la un punct, nesădit încă, ieșirea din scenă a lumii orientate după randament ia forma nașterii unei alte lumi, ce pare

însă puțin pregătită să pornească în alt fel ciclul căutării de sine. În cel fel anume, stă ascuns în concepțiile ezitante ale postmodernismului!

Tot ceea ce ne arată științele sociale de câteva decenii nu reprezintă altceva decât această sisifică încercare de a readuce în atenție algoritmi unei civilizații ce se prăvălește implacabil. De la teoriile recosmetizate ale interdependențelor ce țintesc eternizarea rolului statului în construcția globală și până la rebrendizarea terorii și impunerea unui pattern al libertății autocentrat pe singura supraputere a lumii, se regăsesc semnificații ce limitează sau deturneză opțiunile de ieșire din consecințele primei modernități.

Presiunea căreia încearcă să i se răspundă cu concepte difuze de către științele sociale este nu doar una a decadenței epistemologice, ci și una a ineismului ontologic.

Recursul la deschidere

Și totuși, una este această tendință de resuscitare a unor valori constitutive și alta este cea de aglomerare terminologică a celor două sensuri ale magistralelor evoluției, deci și pe cel pe care vine schimbarea modelului explicativ. Forțând cogniția cu concepte difuze, chiar false, științele sociale și exponenții lor retrofilii devin actorii unui scenariu care se joacă cu sălile din ce în ce mai goale. Realitatea spectaculoasă este afară, unde se construiesc alte temple comunicaționale. Discursul noilor actori se încarcă de sensuri și semnificații ce înfiripă un univers cu repere precise, chiar dacă prin complexitate sunt și ele percepute difuz.

Așa se face că pensionata societate postindustrială începe să fie numită societate a cunoașterii, că retrocedanta societate postcapitalistă este tot mai des identificată drept ceea ce este, adică societate globală. Deja nu mai este vorba de ceva luat drept altceva, cu miza de a clasiciza politica străuțului, ci de a marca o falie în evoluție, o discontinuitate în care se originează sinteza de după industrialism, mecanicism, materialism și universul-ceasornic.

Această adevărată întârziere cognitivă se produce prin efortul de a suprapune peste realitate sensurile resuscitate ale postvalorilor sintezei reprezentate de modernitatea randamentală născută din industrialism. La drept vorbind nu este ceva ce contrazice definitiv atitudinea umanității în fața habitudinilor. Omul a avut dintotdeauna propensiunea spre fidelitate. Nu din alt motiv se spune că obișnuința este a doua natură a omului.

Repererele cognitive și axiologice sunt inerțiale și au efecte remanente și atunci când contextul lor determinant a dispărut. Ba chiar uneori efectele lor sunt atât de puternice încât nu lasă loc insinuării valorilor noilor contexte. Școala are, în această privință, o funcție involuntară.

Inculcarea reperelor explicative ale paradigmei unui domeniu, dar mai ales a paradigmei tutelare, de genul universului-ceasornic a lui Descartes, pare să eternizeze un model explicativ, în orice caz acesta rămâne suficient de operațional pentru marea majoritate a societății umane. Ceea ce vine să contrazică setul de valori explicative ale paradigmei tutelare este fie respins, fie supus unui proces de pervertire cognitivă, de falsificare a sensului și de asimilare astfel a unor concepte deviate.

Împerecherea, chiar cu furie neselectivă, a sufixului decadent *post* cu concepte vizând întârzierea consecințelor

primei modernități are și încărcătura reacției alergice la revoluție ca formulă de schimbare violentă a constituției realității. Însă recursul la teoretizarea postcomunismului ca laborator de îndreptățire a disidenței reprezintă o relativizare mult prea mare a sensului ieșirii dintr-un experiment eșuat precum comunismul.

Caracterul difuz al acestei împerecheri conceptuale nu mai este deloc inocent, mai ales când transferă confuzia asupra intrării în diferența specifică a evoluției de după finalizarea tranziției postcomuniste. Nebuloasa epistemologică trădează, în acest caz, îndârjiri pentru păstrarea confortului emoțional al ideologiilor, acțiune justificabilă în reperele toleranței, efectivizată ca normă comportamentală de corectitudine politică. Difuzia în acest caz vine din complicitate ideologică, cu atât mai năucitoare cu cât are acces la suportul intoleranței la alteritate.

Realitatea amânată

Ca urmare, se evidențiază o tendință de a aplica grila interpretativă de tip tehnologic societății cunoașterii, scoțând în față accentele tari ale evoluțiilor uneltelor de muncă, în varianta lor informatică, ba chiar reducând sensurile conceptului la semnificațiile unor străpungeri în tehnicile comunicațiilor. Această și mai agresivă deturare de sens nu reprezintă nici măcar o variantă academică de a refuza evidența noii realități. Societatea cunoașterii nu este o răsucire a continuității în formula spiralei materialismului dialectic și istoric, ci expresia declanșării unei sinteze cognitive și praxiologice fondate pe cu totul alte valori decât cele la care se așteaptă adepții reflexivi ai saltului calitativ datorat acumulărilor cantitative.

În primă instanță societatea cunoașterii este o problemă de masă critică a resurselor, a uneltelor utilizate, pentru ca în ultimă instanță să fie o altă modernitate. Este vorba de modernitatea centrată pe om și pe ceea ce are el distinctiv în regnul viu: inteligența, cunoașterea și creativitatea.

Societatea cunoașterii, pentru că se întoarce la om și natura lui specifică, face ordine în câmpul explicativ al mijloacelor transformate în scopuri de către societatea randamentală, materialistă, clădită pe revoluțiile industriale. Totodată, răstoarnă și aliniamentele pe care societatea globală este înghesuită în semnificațiile impregnate de revoluțiile naționale în materialul construcției lumii pe interdependențe care exhibă diferențele.

Societatea globală – ca suport al societății cunoașterii – consacră preeminența a ceea ce ne aseamănă ca oameni și trece în surdină invențiile de valori funcționalizate de revoluțiile naționale – de la crearea statului-națiune până la îngrădirile pluriforme pe suportul suveranității!

Opțiunea crescândă pentru conceptele de globalizare și societate a cunoașterii în locul celor de postcapitalism sau postindustrialism nu este urmată pe o cale regală a cunoașterii. Distorsiunile și ambuscadele ideologice amprentează orizonturile acestor concepte cu grile interpretative preglobale

Semnălele societății globale – prin inițializarea societății cunoașterii – sunt anihilante pentru valorile consensuale ale industrialismului, în toată pletora lor alimentată de masificare și colectivizare. De aici încercările de confiscare sau deturare a sensului lor de către modelul explicativ al realității fondat de Descartes.

În această manieră a confuzionării se susține că globalizarea este un proces ce străbate dintotdeauna istoria, că societatea umană este expresia continuă a cunoașterii, că randamentul este certificarea raționalității alegerii, că ordinea este rezultatul acceptării dependențelor ierarhice, că stabilitatea dezvoltării ține de reușita externalităților tot mai abundente, că economia trebuie să nu aibă finalitate socială, că adevărata lume minunată o reprezintă societatea de piață, că adversitatea este principiul ordonator definitiv confirmat. Încet dar sigur, lucrurile se simplifică cu instrumentele corectitudinii politice, universul-ceasornic ticăie fericit!

Presiunea postvalorilor

Pe lângă a fi formule ce suscită prelungirea aderenței la o stare de lucruri în dizolvare, conceptele difuze se constituie și într-un suport al argumentelor retorice abundente în discursul din amurgul perioadei preglobale. Acestea chiar se transformă în teorii oficiale, cu condiționarea reflexelor corectitudinii politice. Până când și valoarea în mediul științific este judecată în grila de idei a teoriilor definite drept corecte sau a modei generate de ele. Se ajunge în acest fel la ceva incredibil: standardizarea prezenței publice a cercetătorului științific. Dacă acesta prezintă într-alt fel concluziile cercetării, este periferizat în circuitele profesiei. Ritualizări de genul conformării la criteriile de performanță inflexibile, preformate sau codificate exclusiv, pentru a abandona circulația ideilor unor rețele editoriale închise (considerând, bunăoară, derizorie publicarea în volum) au ajuns reguli ce par să exhibe formula „cine nu face ca noi, nu există!”. Adică, un fel de renaștere a prejudecăților doctrinare în cercetarea științifică, ce riscă să însemne că substituie argumentele epistemologiei cu cele ale ideologiei la modă, reîncercând difuz sensurile elitei intelectuale. Și asta în timp ce se manifestă o mică preocupare pentru inventarea suportului pe care să se testeze inovarea ca o componentă a localizării și a efectivizării presupuse de glocalizare. Diversitatea este amenințată de șapirografierea identității, adică se exersează algoritmi preglobalizării pentru a falsifica ciclul globalizării.

În plus, este o exagerare a fixării în fragmentarismul ultraspecializării în care nu mai este nevoie de perspectivă, de coerența ansamblului și de urgența soluțiilor pentru schimbarea radicală a formei. În timp ce devine tot mai evidentă nevoia de înțelegere a perspectivei globale, translatarea în protocolul cercetării a comportamentului repetitiv, imitativ și izolant al corectitudinii politice sărăcește algoritmi globalizării, creează zone de precaritate în raport cu capacitatea de a accesa modelul explicativ al globalizării pe aliniamentele identității. În mod explicit se ajunge să se favorizeze nivelarea diversității în numele unor principii nenaturale de coerență a eligibilității competiționale, în fapt o buclă a selectivității conforme.

Emergența globală este profund deturnată de la sensurile ei: în loc să faciliteze adaptarea presupusă de preeminența performanței în gândire, în inovare, se eșuează pe aliniamente formale, de translatare mecanică a unei experiențe instituționalizate acreditată cu virtutea de a elimina dependența de cale, înainte de toate cea care fixează identitatea. Această substituie de sensuri reproduce relația centru-periferie și în societatea cunoașterii, ceea ce nu este

doar absurd, ci și catastrofal. Imitația este calea cea mai contraproductivă pentru a fi pașaportul pentru societatea cunoașterii. Prin imitație se poate obține doar iluzia de insider, căci în realitate prin ea se fixează în periferie proiecte și oameni. Adică se conservă exact constituția lumii pentru care părea că eram determinați să o depășim. Problema se pune în termeni de acces la globalitate prin conceperea identității ca o forță de universalizare. Pentru a nu se perverti în uniformizare, globalizarea este o formulă competițională de legitimare a inovației locale, ca răspuns al îndreptării individuale (a părții) pentru echilibrarea ofertei globale (a întregului). Altfel, se recade în totalitarism.

Totalitarismul ca paradox al puterii

Din păcate, magistrala deviantă a cunoașterii nu este o problemă pe care o putem rezolva, pentru că pur și simplu ține de cunoaștere exclusiv în varianta ei de putere. Adică strategia postvalorilor este una de putere, și anume a puterii de tip hegemonic ce face regula inclusiv în gestiunea cunoașterii. Scopul nici măcar nu este inovativ, ci unul iterat cu insistență: controlul resurselor globale. Postmodernitatea este, din acest motiv, o formulă de conservare a puterii hegemonice de a controla resursele globale, susținută de silogisme autoimpuse ale corectitudinii politice.

Este un mecanism pervers la modul absolut, este chiar mecanismul ideal al puterii dependentă doar de ea însăși pentru că este confirmată invariabil prin autoasumare. Omenirea se află în situația de a-și constata acceptarea ofertei fără să fie nevoie de formularea unor îndreptări. După ce prin componenta randamentală economia a ajuns aumană, prin acceptarea determinismului puterii hegemonice societatea devine postumană (Fukuyama, 2005). Adică se reproduc indistinct aceleași valori a căror eternizare are însă nevoie să excludă din algoritmul reproductiv chiar omul.

Alteritatea refuzată

Situația absurdă este coerentă cu intențiile de a refuza fatalitatea altei perspective. Nu altfel ne explicăm de ce globalizarea este ecranată de globalitate (Beck, 2003) și deturnată de globalism, după cum societatea cunoașterii este asimilată revoluțiilor tehnologice sau înghesuită în cușca resurselor anistorice și judecată după regularitățile economicității. Mesajul sugerat subliminal este că globalizarea confirmă de fapt status quo-ul hegemonic, iar cunoașterea se testează suportabil prin cartezianism. Noua sinteză devine astfel o iluzie inutilă!

Acceptanța modelului explicativ este de nediscutat în această mare deturnare de sensuri și semnificații. Științele sociale se abandonează pretențiilor de falsitate și recunosc fără argumente validitatea testului falsificării (Popper, 2001). Istoricismul este repetitiv până la identitate reproducă invariabil, schimbarea privește eventual doar forma, evoluția este o spirală preformată a unui pattern autodefinit, lumea fiind, până la urmă și în definitiv, ceea ce îi permite modelul să fie. (Dinu, 2006)

În aceste determinări orice concept este egal cu formele lui istorice, acestea fiind aproximări progresive ale unei esențe transcendentale, la care are acces doar puterea în forma ei sublimată și în consecințele căreia suntem captivi.

Triumful cunoașterii

Blocarea în acest model explicativ al constituției lumii și al validării adevărului ca exercițiu de putere nu are cum să stăruie fără să însemne colaps fatal. În fond cunoașterea se blochează în cadrele puterii absolute până găsește, mai repede sau mai încet, soluția de a le străpunge, chiar de a le dizolva complet. În această privință stă mărturie experimentul totalitar al comunismului prăbușit sub greutatea ranforsărilor menite să blocheze alternativa, înainte de toate ca rezultat al cunoașterii.

Paradoxul globalismului, ca și al confiscării instrumentale a societății cunoașterii rezidă nu în falsificarea globalizării. Aceasta consolidează diferența absolută de sens și căi de abordare, vizibilizând tendințele de depășire a falsului și facilitând intrarea într-o nouă modernitate. O modernitate cu alte valori de sinteză, mai compatibile cu esența naturii umane și cu gestiunea globală a puterii acesteia de a rămâne concordantă cu sine.

Omul începe să redevină o sumă irepresibilă de rațiune și sentimente, de contingent și materialitate. În fapt, omul

societății cunoașterii intră în propria-i cetate, a celei de-a doua și a treia realități (Popper, 2000). Posibilul limitează probabilul, realitatea mișcă aliniamentele sale reale și spre forme virtuale, timpul își scurtează durata făcând spațiul accesibil prin definiție, cuplând forțele fizice pentru a le putea controla efectele, unind microstructurile pentru a vedea adâncimile macrouniversului. Omenirea își recompune un alt ideal ce-i dă sens opțiunilor și-i armonizează interesele.

Pașii spre o nouă ordine a lumii pun în evidență schimbarea principiului ordonator. Ceea ce a dinamizat lumea preglobală, adică principiul adversității (Dinu, 2004), se clasează ca lipsit de relevanță. Se impune ca necesar un alt principiu, cel care să redispune mereu simbolurile puterii sau ale consacării și care să asigure fluența orizontului uman de așteptare. Acesta nu poate fi altul decât cel întru-chipat de competiție, după exemplul jocurilor sportive colective. Este principiul ordonator care lansează lumea globală în care omul depinde în mod esențial de el însuși, de ceea ce creează și inovează, de cunoaștere în calitate de resursă preponderentă.

Tranziția valorilor

PRIMA MODERNITATE	POSTMODERNISMUL	A DOUA MODERNITATE
mecanicism	relativizare	autoorganizare
materialism	raționalism	pragmatism
industrialism	servicii	cunoaștere
mineral	sintetic	natural
combustie	electricitate	energie verde
masificare	uniformizare	diversitate
muncă	funcție	misiune
muncitor	funcționar	intelectual
centralizare	federalizare	localizare
clivaje sociale	corporatism	activism social
stat-națiune	imperiu	societate postnațională
naționalism	tribalism	cosmopolitism
internațional	transnațional	supranațional
suveranitate	dependență	societate globală
interdependență	internaționalizare	globalizare
specializare	fragmentarism	holism
autarhie	cooperare	deschidere
control	alinie	armonizare
cultură generală	cultură profesională	cultură antreprenorială
ierarhie	sinarhie	poliarhie
sisteme reproductive	sisteme reactive	sisteme creative
distrugere	transformare	inovare
ofertă	îndreptări	responsabilitate
adversitate	concurență	competiție

Bibliografie

- Albrow, M. (1997), *The Global Age: State and Society Beyond Modernity*, Polity Press, Cambridge
- Archibugi, D., Lundvall, B.A. (2001), *The Globalization Learning Economy*, Oxford University Press, Oxford
- Beck, U. (2003), *Ce este globalizarea? Erori ale globalismului – răspunsuri*, Editura Trei, București
- Damasio, A.R. (2004), *Eroarea lui Descartes. Emoțiile, rațiunea și creierul uman*, Humanitas, București
- Dinu, M. (2004), *Globalizarea și aproximările ei*, Editura Economică, București
- Dinu, M. (2006), *Societatea cunoașterii. O perspectivă postreferențială asupra resurselor*, în Roșca, Gh. I., *Societatea cunoașterii* (în curs de apariție), Editura Economică, București
- Featherstone, M. et. al. (1995), *Global Modernities*, Sage, London
- Friedman, L. Th. (2005), *The World Is Flat. A Brief History of the Twenty-first Century*, Farrar, Straus and Giroux, New York
- Fukuyama, Fr. (2005), *Viitorul nostru postuman. Consecințele revoluției biotehnologice*, Humanitas, București
- Giddens, A. (2000), *Consecințele modernității*, Editura Univers, București
- Penrose, R. (1998), *Incertitudinile rațiunii. Umbrele minții*, Editura Tehnică, București
- Popper, K.R. (1998), *Mitul contextului*, Editura Trei, București
- Popper, K.R. (2000), *Filozofie socială și filosofia omului*, Editura Trei, București
- Popper, K.R. (2001), *Conjecturi și infirmări. Cercetarea cunoașterii științifice*, Editura Trei, București